

Słownik ORTOGRAFICZNY

*Najnowszy, aktualny, 30 000 haseł, 90 000 form,
z zasadami pisowni i interpunkcji!*

BOHATER, SWOJEN, HRABIA, PRZEZYTEK, CHWAŁA, SWIEŻOŚĆ, BOJKA, BURZA, ZAHACZYĆ, SCHYLEK, ÓSEMKA, HAMAK, BRZESZCZOT, SKUWKKA, SURÓWKA, CHOR, SCHOWEK, HERETYK, ZHEBLOWAĆ, WRZASK, PODRÓŻ, HARMIDER, CHMARA, STUKOT, HORDA, RZĄD, ŻWIR, SFERA, ÓWCZES

EUROPA
WYDAWNICTWO

Dyrektor, redaktor naczelny

Wojciech Głuch

Opracowanie redakcyjne

Dorota Sideropulu

Projekt okładki

Studio MAK sp. z o.o.

Opracowanie typograficzne

Jarosław Danielak, Pro-Forma

Łamanie i przygotowanie do druku

Pro-Forma

Wydanie pierwsze 2005

© 2005 by Wydawnictwo EUROPA

Wszystkie prawa zastrzeżone, szczególnie prawo do przedruku i tłumaczeń na inne języki. Żadna z części tej książki nie może być publikowana bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawnictwa.

Dotyczy to również sporządzania fotokopii, mikrofilmów oraz przenoszenia danych do systemów komputerowych.

ISBN 83-7407-038-2

Wydawnictwo Europa

50-011 Wrocław, ul. Kościuszki 35

tel. (071) 346 30 10, faks (071) 346 30 15

e-mail: europa@wydawnictwo-europa.pl

www.wydawnictwo-europa.pl

Druk i oprawa: Łódzkie Zakłady Graficzne

SPIS TREŚCI

OD AUTORÓW	7
PODSTAWOWE REGUŁY ORTOGRAFICZNE I INTERPUNKCYJNE	9
I. Ortografia	9
1. Pisownia wyrazów z <i>ó, u</i>	9
2. Pisownia wyrazów z <i>rż, ź</i>	9
3. Pisownia wyrazów z <i>ch, h</i>	10
4. Pisownia wyrazów z zanikiem dźwięczności	11
5. Pisownia wyrazów z <i>q, ę</i>	11
6. Pisownia przedrostków i przyrostków	12
7. Pisownia liter <i>i, j</i>	12
8. Pisownia wielkich liter	13
9. Pisownia cząstki <i>nie</i>	14
10. Pisownia wyrazów z przedrostkami	14
11. Dzielenie wyrazów	14
12. Skróty	15
II. Interpunkcja	15
13. Kropka	15
14. Przecinek	15
15. Średnik	16
16. Wykrzyknik (znak wykrzyknienia)	16
17. Znak zapytania (pytajnik)	17
18. Dwukropek	17
19. Myślnik	17
20. Nawias	17
21. Wielokropek	18
22. Cudzysłów	18
JAK SIĘ UCZYĆ ORTOGRAFII ZA POMOCĄ TEGO SŁOWNIKA?	19
WAŻNIEJSZE SKRÓTY	22
SŁOWNIK	23
BIBLIOGRAFIA	446

*Człowiek kulturalny może poprawnej formy nie pamiętać,
ale nie wolno mu pisać z błędem.*

Autorzy

OD AUTORÓW

Coraz powszechniejsze staje się narzekanie na stan ortografii polskiej w pracach pisemnych uczniów i studentów, w artykułach prasowych, w reklamie. Oto co pisze Andrzej Ibis Wróblewski:

To, co się dzieje z ortografią, przechodzi ludzkie wyobrażenie. Nie należę do uważnych i drobiazgowych czytelników, a już w żadnym razie nie czytam z zamiarem polowania na błędy, ale mimowolnie składałem na kupkę gazety z zauważonymi błędami ortograficznymi i któregoś dnia powycinałem i ponaklejałem na papier. Kto ciekawy, może się tym zbiorom przyjrzeć. Można tu znaleźć *bombel* i *buchajki*, *podrużować* i *uposarzonych*, *chalas* i *podbrudek*, *zapruszenie* i *umużać*, a nawet *wójka*. Coraz bardziej szerzy się maniera stosowania dużych liter w tekstach hasłowych. Notorycznie powtarza się pisownię *beszcześcić*. Nie wiem, czy znajdę kiedyś poprawną pisownię wyrazów *mżyć* i *snadź*, bo przeważnie spotykam *mrzyć* i *snąć*.

(Andrzej Ibis Wróblewski, *Polszczyzna nam się kundli*, [w:] *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*. Red. J. Miodek. Wrocław 1996).

Czy znajomość ortografii jest konieczna, zwłaszcza w dobie kultury wizualnej? Codziennie korzystamy też z komputerów, w których edytory tekstu i programy sprawdzające poprawność ortograficzną są coraz to precyzyjniejsze i doskonalsze (choć i tu zdarzają się błędne „podpowiedzi” programu). Ale komputer nawet „najnowszej generacji” nie pomoże wówczas, gdy mamy rozstrzygnąć, co wybrać: *może czy morze*, *tempo czy tęp*, *hart czy chart*, *strużka czy stróżka*, *krzyk czy kszyk*. Komputer nie zwróci uwagi, gdy napiszemy *prosimy o nie palenie* (zamiast: *niepalenie*) *papierosów*. Zwróci natomiast uwagę, gdy napiszemy *niezazdrosny*, *niezamurowany* czy *niewygaszony* i każe nam oddzielić *nie* od imiesłowu, namawiając tym samym do błędu – autorzy komputerowych programów korekty nie znają bowiem zasady, że *nie* z imiesłowami od dobrych już kilku lat należy pisać łącznie. W takich sytuacjach przydaje się dobra znajomość zasad pisowni.

Czy zatem znajomość ortografii jest niezbędna? Wśród odpowiedzi na tak postawione pytanie możemy znaleźć opinie wręcz szokujące:

Znajomość ortografii nie jest czymś istotnym. Szekspir i Milton nie umieli pisać ortograficznie [...]. Poprawna ortografia uważana jest za coś pożądanego częściowo dla snobistycznych powodów jako łatwy sposób odróżniania ludzi „wykształconych” od „niewykształconych”; częściowo na równi z przyjętym krojem ubrania, jako jeden z nakazów stada; częściowo wreszcie dlatego, że fanatyk prawa naturalnego nie może znieść jakiegokolwiek dziedziny, w której jednostka zachowuje swobodę.

(Bertrand Russel, *Szkice sceptyczne*, cyt. za: Jan Tokarski: *Traktat o ortografii polskiej*. Warszawa 1978).

Ale prawo do wyboru musi wynikać z wiedzy ortograficznej, znajomości zasad poprawnego pisania, świadomości istnienia i umiejętności korzystania z wariantów ortograficznych. Taką próbę kreatywnego kontestowania konwencji ortograficznych podjęli futurysty – łatwo zapada w pamięć słynne i szokujące wyrażenie Brunona Jasińskiego i Anatola Sterna *nuż w bzuhu* (tak brzmi tytuł jednodniówki futurystów z 1921 roku).

Wprawdzie rzymska maksyma głosi: *Cezara nie obowiązuje gramatyka*, ale „zwykły” użytkownik języka, by móc skutecznie porozumiewać się za pośrednictwem pisma, musi – albo przynajmniej powinien – znać zasady ortograficzne. Pomocne w opanowaniu wiedzy z zakresu pisowni są słowniki ortograficzne, różne pod względem objętości, zakresu, dostosowane do potrzeb i wymagań odbiorców w różnym wieku.

Nasz słownik, liczący 14 134 hasła, kierujemy do uczniów szkół ponadpodstawowych: gimnazjalistów i młodzieży uczęszczającej do szkół średnich różnego typu. Jest to grupa wiekowa niezwykła:

często nastawiona buntowniczo wobec świata dorosłych, w którym obowiązują różne przymusy. Jeśli odniesiemy to stwierdzenie do ortografii, zauważymy przejawy sprzeciwu wobec norm, obserwując ulice naszych miast, w które na trwałe wpisała się twórczość graffiti. A tu łatwo dostrzeżemy swobodę, by nie powiedzieć dezynwolturę, w traktowaniu zasad językowych, w tym ortograficznych. Wynikać ona może tyleż z zamierzeń twórczych, właśnie buntu, ale też z zabawy językiem i jego konwencjami, co wreszcie – bardziej przyjemnie – z nieznamomości norm ortograficznych.

Aby kontestacja zasad była skuteczna, trzeba... znać zasady, także ortograficzne. W ich poznanii przydatny staje się słownik.

O pożytkach z używania słownika ortograficznego nie będziemy przekonywać: te okażą się oczywiste, gdy uczeń – nie tylko zaglądając do niego sporadycznie, w razie potrzeby, ale też po przeczytaniu wstępnego rozdziału omawiającego zasady polskiej ortografii – dostanie z dyktanda (dotychczas nielubianej, uprzykrzonej części lekcji języka polskiego) ocenę wyższą niż wcześniej, może nawet celującą: to będzie nagroda za niepopelnienie błędów i znakomite opanowanie pisowni.

Nasz słownik różni się od innych tym, że zawiera nie tylko rejestr wyrazów trudnych, czyli takich, które mogą sprawić kłopot, ale też pokazuje różne formy ich odmiany. Dzięki temu czytelnik dostrzeże regularne różnice pojawiające się w pisowni rzeczowników w różnych przypadkach liczby pojedynczej i mnogiej, przymiotników różnych rodzajów oraz różnych kategorii czasownika: osób, czasów, trybów. Te różnice ukazujemy, umieszczając słowo w różnych kontekstach. Tym sposobem uczeń poznaje możliwości użycia wyrazu, dostrzega też różnice w odmianie między wyrazami, które mają taką samą postać podstawową (czyli rzeczowniki identyczne w mianowniku liczby pojedynczej i czasowniki identyczne w bezokoliczniku).

Wyrażenia, w których występuje dane słowo, przynoszą też informację o jego znaczeniu – dotychczasowe słowniki ortograficzne odnotowują tylko podstawową formę wyrazu, nie informują natomiast o jego znaczeniu (nie podają też różnych form fleksyjnych). Autorzy słownika zakładają, że znaczenie poszczególnych słów wynika ze sposobu ich użycia; filozofowie języka ujmują ten pogląd wyraźnie: „Nie szukajcie znaczenia, szukajcie użycia wyrazu” (Ludwig Wittgenstein) i „Znać znaczenie wyrażenia to znać zasady jego użycia” (Gilbert Ryle). A zatem umieszczenie wyrazu w możliwych dla niego otoczeniach słownych pomaga w poznaniu jego znaczenia.

Słownik ortograficzny w wyrażeniach nawiązuje w swojej koncepcji umieszczania wyrazu w kontekście i podawania kilku form fleksyjnych do formuły leksykograficznej zastosowanej w *Słowniku ortograficznym dla najmłodszych Profesora Edwarda Polańskiego* (Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa 2003). Z tego słownika korzystają uczniowie najmłodszy, z klas od pierwszej do czwartej szkoły podstawowej. Nasz słownik adresujemy do uczniów ze szkół ponadpodstawowych – tych, którzy chcą doskonalić swoją znajomość języka ojczystego, poznawać tajniki nie tak znów trudnej ortografii polskiej (o czym mogą się sami przekonać, ucząc się języków obcych, w których pisownia również czasem sprawia kłopoty).

Aby ułatwić opanowanie pisowni, poprzedziliśmy słownik poradnikiem dydaktycznym, który zawiera wskazówki, jak pracować, aby zdobyć potrzebne w nauce i życiu społecznym kompetencje ortograficzne.

Postawiliśmy wcześniej prowokacyjne pytanie: czy trzeba znać ortografię własnego języka? Przytoczyliśmy też przewrotną opinię brytyjskiego myśliciela. Najczęstszą jednak reakcją na pytanie o przydatność ortografii jest zaskoczenie: przecież to oczywiste, że znajomość norm ortograficznych jest warunkiem uczestnictwa w życiu społecznym, korzystania z dziedzictwa kulturowego społeczeństwa posługującego się danym językiem.

Pamiętajmy, że znajomość pisowni polega nie tylko na niepopelnianiu błędów ortograficznych – to jest niezbędne minimum obowiązujące każdego, kto nie chce zasłużyć na miano niedouczonego. Pozwala zyskać swobodę w posługiwaniu się językiem ojczystym. Umiejętność pisania zgodnego z zasadami ortograficznymi stanowi podstawę wykształcenia językowego i ważny składnik kultury języka.

PODSTAWOWE REGUŁY ORTOGRAFICZNE I INTERPUNKCYJNE

I. ORTOGRAFIA

1. Pisownia wyrazów z ó, u

W języku polskim głoska *u* jest oznaczana w piśmie albo literą *ó*, albo literą *u*. Postaraj się zapamiętać zasady ich używania, a gdybyś miał wątpliwości, sięgnij do słownika.

1.1. Piszemy ó:

a) jeśli w innych formach wyrazu lub w wyrazach pokrewnych *ó* wymienia się na *o*, *e* lub *a*, np.

pół – *połowa*, *miół* – *miesiony*, *nieść*, *sól* – *solny*, *stół* – *stoły*,
siódmy – *siedem*, *próg* – *progi*, *powrócić* – *powracać*, *pomóc* – *pomagać*;

UWAGA: W wielu wyrazach piszemy *ó*, mimo że jest ono niewymienne, np.
żółty, *żółw*, *góra*, *skóra*, *tchórz*, *wróbek*, *córka*, *plótno*.

b) w zakończeniach *-ów*, *-ówka*, *-ówna* (nazwy miejscowości, dopełniacz liczby mnogiej rzeczowników męskich, nazwiska, wyrazy, w których te zakończenia są przyrostkami dodanymi do słowa głównego), np.

Tarnów, *Głogów*; *panów*, *kasztanów*; *Kucówna*, *Adamczykówna*; *stalówka*, *pocztówka*.

1.2. Piszemy u:

a) na początku wyrazu, np.

ucho, *ufny*, *usta*, *umowa*;

WYJĄTKI: *ów*, *ówdzie*, *ówczesny*, *ósmi*, *ósemka*;

b) na końcu wyrazu, np.

bratu, *kotu*, *progu*, *psu*;

c) w zakończeniach czasownikowych: *-uję*, *-ujesz*, *-uję*, *-ujemy*, *-ujecie*, *-ują*, *-uj*, *-ujmy*, *-ujcie*, np. *piłnuję*, *piłnujesz*, *piłnuje*, *piłnujemy*, *piłnujecie*, *piłnują*, *piłnuj*, *piłnujmy*, *piłnujcie*;

d) w takich zakończeniach wyrazów, jak: *-unia*, *-unka*, *-unio*, *-unek*, *-uszeko*, które nadają wyrazom charakter spieszczenia, np.

babunia, *piastunka*, *dziadunio*, *sprawunek*, *serduszeko*.

2. Pisownia wyrazów z rz i ż

W języku polskim głoska *ż* jest oznaczana w piśmie albo dwuznakiem *rz*, albo literą *ż*. Postaraj się zapamiętać zasady ich używania, a gdybyś miał wątpliwości, sprawdź pisownię w słowniku.

2.1. Piszemy rz:

a) jeśli w innych formach wyrazu lub w wyrazach pokrewnych *rz* wymienia się na *r*, np.

drukarz – *drukarski*, *wierzyć* – *wiara*, *mądrze* – *mądry*, *komputerze* – *komputer*;

UWAGA: Piszemy *rż* w wielu często używanych wyrazach mimo braku takiej wymiany, np. jarzębina, korzeń, kurz, porządek, rzeka, wierzba, korzystać;

b) po spółgłoskach *p, b, t, d, k, g, ch, j, w*, np.
zaprzeczać, wybrzydzać, trzeba, drzemać, krzak, grzmot, chrzest, spojrzeć, wrzątek;

WYJĄTKI: 1. *kształt, wykształcony, pszczoła, pszenny, pszenica, bukszpan*;
2. zakończenia stopnia wyższego i najwyższego przymiotników, np.
chudszy, cichszy, głupszy; najkrótszy, najlepszy, najtwardszy;
3. po przedrostkach wyrazów, których część rdzenna pisze się przez *ż*, np.
obżarstwo, odżałować;

c) w zakończeniach *-arz, -erz, -mierz, -mistrz*, np.
murarz, tokarz, żołnierz, szermierz, kłomierz, wicemistrz;

UWAGA: W wielu wyrazach pochodzenia obcego piszemy zakończenie *-aź, -eź*, np.
szantaż, blamaż, maneż, papież.

2.2. Piszemy *ź*:

a) gdy *ź* wymienia się na *g, dz, h, z, ź, s* w innych formach danego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych, np.

ważyc – *waga*, *wożę* – *wozić*, *drużyna* – *druh*,
spieniężyć – *pieniądze*, *grozę* – *groza*, *zwęzać* – *wąsko*;

b) w zakończeniach *-że, -ź*, np.
skądże, także, mówże, gdyż, kiedyź.

3. Pisownia wyrazów z *ch* i *h*

Do oznaczania głoski *h* w polszczyźnie służy dwuznak *ch* oraz litera *h*. Postaraj się zapamiętać poniższe reguły, a jeśli będziesz miał wątpliwości, słownik pomoże Ci je rozstrzygnąć.

3.1. Piszemy *ch*:

a) gdy w innych formach danego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych *ch* wymienia się na *sz*, np.
suchy – *susza*, *piechota* – *pieszo*, *ropucha* – *ropusze*, *mucha* – *musze*;

b) po literze *s*, np.
schludny, schować, schemat, schłodzić;

c) na końcu wyrazu, np.
łańcuch, piach, drzewiach;

WYJĄTKI: *druh, Boh, Czatyrdah, ajatollah, Ptah, poroh*.

3.2. Piszemy *h*:

a) gdy *h* wymienia się na *g, ź, z*, np.
wahać – *waga*, *druh* – *drużyna*, *blahy* – *blażen*;

- b) w przedrostkach *hiper-*, *hipo-*, np.
hipermarket, *hiperbola*, *hipokryta*.

4. Pisownia wyrazów z zanikiem dźwięczności

W polszczyźnie występują głoski dźwięczne i bezdźwięczne. Często jednak spółgłoski dźwięczne (*b, d, g, w, z, ź, ż, rz, dz, dź, dż*) pisane na końcu lub w środku wyrazu wymawiane są bezdźwięcznie (*p, t, k, f, s, ś, sz, c, ć, cz*). Ażeby uniknąć błędu, należy porównać brzmienie tych głosek w innych formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych, np.

chleb – chleba, obiad – obiadu, śnieg – śniegu, krew – dokrewny, obraz – obrazem,
kózka – kosa, nóżka – nóżek, główka – głowa, ksiądz – księdza, schadzka – schodzić.

W niektórych wyrazach występuje zjawisko odwrotne: udźwięcznienie spółgłosek bezdźwięcznych, np.

prośba – prosić, kośba – kosić, liczba – liczyć.

Kierując się tylko wymową, łatwo popełnić błąd ortograficzny w takich wyrazach. Bądź więc ostrożny!

5. Pisownia wyrazów z *a*, *ę*

5.1. Literę *a* piszemy:

- a) w narzędniku liczby pojedynczej rzeczowników, przymiotników, zaimków, liczebników rodzaju żeńskiego, np.
kobietą, ławką, czerwoną, sławną, tamtą, piątą, panią;

UWAGA: W celowniku liczby mnogiej rzeczowników występuje zakończenie *-om*, np.
nauczycielom, statkom, matkom, paniom, pszczołom, polom, oknom;

- b) w bierniku liczby pojedynczej przymiotników, zaimków, liczebników rodzaju żeńskiego, np.
odwiedzać chorą matkę, kupić tamtą sukienkę, czytać siódmą książkę;

- c) w zakończeniu czasowników trzeciej osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego, np.
(oni) piją, jedzą, śpią, pracują;

- d) w zakończeniu czasowników trzeciej osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego przed literą *ł*, jeśli forma bezokolicznika kończy się na *-ać*, np.
płynąć – on płynął, ciągnąć – on ciągnął, dąć – on dął.

5.2. Piszemy *ę*:

- a) w zakończeniach niektórych rzeczowników rodzaju nijakiego, np.
pisiskę, prosię, kurtkę, ramię, niemowlę;

- b) w bierniku liczby pojedynczej rzeczowników żeńskich, np.
(widzę) dziewczynę, tabelę, teczkę, wodę;

- c) w zakończeniu czasowników pierwszej osoby liczby pojedynczej, np.
(ja) mówię, czuję, gwiżdżę, śpię;

UWAGA: W niektórych czasownikach piszemy zakończenia *-em, np. umiem, jem, rozumiem, wiem.*

5.3. Piszemy *q, ę* (a wymawiamy odpowiednio *o, e*) przed spółgłoskami *l, ł, np. wziął, pociągnął, przyjął; wzięli, szepnęli, poczęli.*

5.4. Piszemy *q, ę* (a wymawiamy *om, on, oń* lub *em, en, eń*) przed spółgłoskami *b, d, p, t, ć, dz, np. gołąb, swąd, kąpać, kąt, wziąć; trębacz, będą, pręt, pięć, między.*

UWAGA: Warto zapamiętać, że w wyrazach zapożyczonych występują połączenia *om, on, em, en, np. kompot, konto, bomba, koncert, emblemat, benzyna, tempo, dentysta.*

6. Pisownia przedrostków i przyrostków

6.1. Przedrostki *bez-, nad-, ob-, od-, pod-, przed-, roz-, w-, ponad-, przeciw-* piszemy zawsze w takiej postaci, bez względu na wymowę, np.

bezmyślny, nadjechać, obgadać, oddać, podzbiór, przedwiośnie, rozdawać, wcisnąć, ponadczasowy, przeciwniegielny.

6.2. Przedrostek *z-* ma trzy postacie ortograficzne – zależnie od tego, jaka głoska po nim następuje:

a) przed samogłoskami, spółgłoskami dźwięcznymi oraz przed *h, s, si, sz* piszemy *z-, np. zorientować się, zwołać, zheblować, zsunąć, zsiść, zszyć;*

b) przed połączeniem *ci* piszemy *ś, np. ścisnąć, ścichnąć, ściosać, ściszyć;*

c) przed spółgłoskami bezdźwięcznymi piszemy *s, np. spudłować, stoczyć, szernieć, schować.*

6.3. Przyrostek *-ski* piszemy w zakończeniach przymiotników, jeśli temat wyrazu podstawowego kończy się na *g, ch, z, s, sz, ź, c, szc, śl, np.*

Norweg – norweski, Czech – czeski, Francuz – francuski, Sas – saski, Kalisz – kaliski, Książ – ksiąski, szewc – szewski, Bydgoszcz – bydgoski, Przemysł – przemyski.

6.4. Przyrostek *-cki* piszemy w zakończeniach przymiotników, jeśli temat wyrazu podstawowego kończy się na *t, c, ć, k, cz, np.*

literat – literacki, Gliwice – gliwicki, Noteć – notecki, pływak – pływacki, tkacz – tkacki.

6.5. Przyrostek *-dzki* piszemy w zakończeniach przymiotników, jeśli temat wyrazu podstawowego kończy się na *d, dz, dź, dż, dt, np.*

gród – grodzki, Grudziądz – grudziądzki, Łódź – łódzki, Dobruża – dobrudzki, Neustadt – neustadzki.

7. Pisownia liter *i, j*

7.1. Na początku wyrazu piszemy *j* przed samogłoską, natomiast *i* przed spółgłoską, np. *Józef, jesień, jodła, jutro, igła, iskra, indyk, Irena.*

7.2. Po samogłosce piszemy *j*, np.
majowy, lejek, wujek, stoję.

UWAGA: Bez względu na wymowę nigdy nie piszemy połączenia *ji* po samogłosce; zastępuje je samo *i*, np.
zarwieja – zarwiei, szyja – szyi, Złotoryja – Złotoryi, kolej – kolei, swoja – swoi.

7.3. Po spółgłoskach (poza *s, c, z*) piszemy zwykle *i*, np.
obiad, biuro, widły, piąć się, pilot, piach, monarchia, geografia.

7.4. Po spółgłoskach *s, c, z* piszemy *j*, gdy wymawiamy te połączenia *sj, cj, zj*, np.
Rosja, racja, Azja, pensja, poezja, kolacja.

7.5. Po spółgłoskach *s, c, z* piszemy *i*, gdy wymawiamy miękkie spółgłoski (*ś, ć, ź*), np.
siedzi, siano, cień, ciulać, ziarno, poziomki, Kazio.

8. Pisownia wielkich liter

8.1. Wielką literą piszemy zawsze pierwszy wyraz zdania, np.
Przyszła wiosna.
Wójtak do nas macha.

W środku zdania zasadniczo wyrazy piszemy małą literą, ale istnieje wiele kategorii wyrazów pisanych wielką literą. Postaraj się zapamiętać najważniejsze reguły.

8.2. Wielką literą piszemy:

- a) imiona i nazwiska, przezwiska ludzi, imiona zwierząt, np.
Jan Brzechwa, Adam Mickiewicz, Astrid Lindgren, Jan III Sobieski, Bolesław Chrobry, Azor, Burek, As;
- b) nazwy kontynentów, krain, państw, miejscowości, ulic, placów, np.
Europa, Belgia, Śląsk, Wyżyna Lubelska, Poznań, Jastrzębia Góra, ul. Promienna, pl. Konstytucji;
- c) nazwy mórz, jezior, rzek, gór, wysp, półwyspów, np.
Bałtyk, Mamry, Warta, Sudety, Rysy, Grenlandia, Hel;
- d) nazwy świąt, np.
Boże Narodzenie, Wielkanoc, Dzień Matki, Nowy Rok, Międzynarodowy Dzień Dziecka;
- e) nazwy organizacji, instytucji, np.
Związek Harcerstwa Polskiego, Szkoła Podstawowa nr 3 w Warszawie;
- f) pierwsze słowo w tytułach utworów literackich, np.
O psie, który jeździł koleją, Czarne stopy, Do przerwy 0:1, W pustyni i w puszczy;
- g) wyrazy odnoszące się do osób, którym chcemy wyrazić szacunek (w korespondencji), np.
Droga Pani Zofio, Kochana Babciu, Pozdrowienia dla Rodziców, całuję Cię mocno.

9. Pisownia cząstki *nie*

Pisownia *nie* z różnymi kategoriami wyrazów jest albo łączna, albo rozdzielna. Przeczytaj uważnie poniższe reguły i postaraj się je zapamiętać.

9.1. Cząstkę *nie* piszemy łącznie:

- a) z rzeczownikami, np.
niepokój, nieuwaga, nieprzyjaciel, niepalenie;
- b) z przymiotnikami w stopniu równym, np.
nieuprzejmy, nienowyy, niegrzeczny, niedobry;
- c) z przysłówkami w stopniu równym (ale tylko tymi, które pochodzą od przymiotników), np.
nieładnie, niedobrze, nieróżowo, niezłe;
- d) z wyrazami zakończonymi na *-ący, -ny, -ty*, np.
nietonący, nietrujący, niechciany, niezdobyty.

9.2. Cząstkę *nie* piszemy rozdzielnie:

- a) z czasownikami i wyrazami o znaczeniu czasownikowym, np.
nie pragnie, nie uczyłby, nie byłem, nie trzeba, nie warto, nie wiadomo;
- b) z przymiotnikami w stopniu wyższym i najwyższym, np.
nie jaśniejszy, nie najjaśniejszy, nie lepszy, nie najlepszy;
- c) z przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np.
nie goręcej, nie najgoręcej, nie gorzej, nie najgorzej;
- d) z przysłówkami w stopniu równym, np.
nie zawsze, nie wczoraj, nie bardzo, nie tylko;
- e) z rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami, jeśli *nie* jest wyraźnym zaprzeczeniem, np.
nie przyjaciel, lecz wróg; nie dobrze, lecz wręcz wspaniale; nie ciepły, lecz wprost gorący.

10. Pisownia wyrazów z przedrostkami

W języku polskim wszystkie przedrostki (rodzime i obce) piszemy łącznie z wyrazami pospolitymi, np.

antymikotynowy, arcybiskup, bezodpływowy, dogłębny, ekspozel, ekstraklasa, kontratak, maksisukienka, mimichoinka, nadźółtkły, podbrzusze, przeciwnatarcie, pseudoartysta, superforteca, ultradźwięki, wiceminister, wokółziemski.

11. Dzielenie wyrazów

Czasem zdarza się, że przy końcu linii mamy za mało miejsca, by pomieścić cały wyraz i musimy przenieść jego część do nowej linii. Zwykle dzielimy takie słowo na sylaby (nie wolno dzielić wyrazu jednosylabowego) i przenosimy część z nich, np.

ba-da-nie, sa-mo-chód, po-lo-wa-nie.

- 11.1. Nie rozdzielamy liter oznaczających jedną głoskę (*cz, dz, ch, rz, sz, dź, dź*), np.
wie-czór, wla-dza, za-cho-wa-nie.
- 11.2. Nie rozdzielamy połączenia spółgłoski miękkiej (zmiękczonej literą *i*) i następującej po niej litery oznaczającej samogłoskę, np.
mia-sto, na-pię-cie, dzie-cko.
- 11.3. Grupę spółgłosek dzielimy dowolnie, np.
i-skra, is-kra, isk-ra.
- 11.4. Rozdzielamy dwie jednakowe spółgłoski, które występują obok siebie, np.
pan-na, wil-la, Jagiel-to.

12. Skróty

- 12.1. Wiele wyrazów występuje w tekstach w formie skróconej. Skracanie polega na usunięciu niektórych liter wyrazu, przy czym jeśli skrót zawiera ostatnią literę danego słowa, to nie stawiamy po nim kropki, np.
dyr. (= dyrektor), *ul.* (= ulica), *kom.* (= komisarz),
mjr (= major), *dr* (= doktor), *nr* (= numer), *wg* (= według).
- 12.2. Nie stawiamy kropki po skrótach jednostek miar i wag, np.
kg (= kilogram), *m* (= metr), *t* (= tona), *dag* (= dekagram).

II. INTERPUNKCJA

W polszczyźnie mamy dziesięć znaków interpunkcyjnych. Są to: kropka, przecinek, średnik, wykrzyknik, znak zapytania (pytajnik), dwukropek, myślnik, nawias, wielokropek, cudzysłów. Mimo że z wyglądu niepozorne, spełniają w tekście bardzo ważną rolę: ułatwiają odbiór tekstu i zapewnijają mu jednoznaczność. Omówimy teraz najważniejsze reguły dotyczące ich zastosowania.

13. Kropka

- 13.1. Kropka kończy wypowiedzenie (zdanie bądź równoważnik zdania), np.
Trudno. Przegrałem. Nic tu po nas. Film bardzo mi się podobał.
- 13.2. Kropkę stawiamy po skrócie, w którym zastępuje ona pozostałą część wyrazu, np.
ob. (= obywatel), *pl.* (= plac), *gen.* (= generał), *p.* (= punkt).
- 13.3. Kropka występuje po liczebnikach porządkowych, np.
*Nasza drużyna zajęła 6. miejsce w zawodach pływackich.
Znalazłem tę informację w 12. tomie encyklopedii.*
- 13.4. Kropkę stawiamy w zapisie daty cyframi arabskimi, np.
12.06.1989, 3.11.1723.

14. Przecinek

Przecinek to najczęściej używany znak interpunkcyjny. Występuje zarówno w zdaniach pojedynczych (mających jedną osobową formę czasownika), jak i złożonych (które mają kilka czasowników osobowych).

14.1. Stawiamy przecinek w zdaniu pojedynczym lub złożonym przed następującymi spójnikami:

ale, lecz, więc, zatem, czyli, np.
Pukałem, ale nikt nie otwierał.
Książka była długa, lecz ciekawa.
Nikt nie otwierał, więc odszedłem.
Jest mało czasu, zatem bierzmy się do pracy.
Cały dzień oglądał telewizję, czyli zmarnował czas.

14.2. Zazwyczaj nie stawiamy przecinka przed spójnikami *i, oraz, lub, albo, ani, np.*

Pracował długo i był bardzo zmęczony.
Zaprosił całą rodzinę oraz najbliższych przyjaciół.
Pójdziemy do kina lub wybierzemy się do parku.
Na wakacje wyjadę w góry albo nad morze.
Nie widziałem Londynu ani Nowego Jorku.

14.3. Rozdzielamy przecinkiem jednorodne elementy wyliczenia, np.

Oglądaliśmy filmy przygodowe, historyczne, fantastyczne.
Pilkarze, sprinterzy, pływacy brali udział w mistrzostwach.

14.4. Rozdzielamy przecinkiem zdania, w których jedno zaczyna się którymś ze spójników: *aby, bo, dlatego, chociaż, gdy, jeśli, jeżeli, że* (wprowadzają one zdania podrzędnie złożone), np.

Chciał, aby mu wierzyli.
Pospiesz się, bo się spóźnimy.
Nie zdążył na pociąg, dlatego przyjechał autobusem.
Chociaż czuła się już dobrze, nie wstawała z łóżka.
Odwiedź nas, gdy będziesz w Warszawie.
Jeśli będzie padał deszcz, to pozostanę w domu.
Jeżeli mi się uda, będę w siódmym niebie.
Wszyscy wiedzieli, że Krzysztof wkrótce wyjeżdża.

14.5. Stawiamy przecinek między zdaniami złożonymi połączonymi bezspójnikowo, np.

Wszedł cichutko do klasy, usiadł, stworzył książkę.

14.6. Dwoma przecinkami oddzielamy słowa i wyrażenia dopowiedziane, wtrącone, nawet gdy po wtrąceniu występują spójniki typu *i, lub, ani, np.*

Od dwóch tygodni, jak mi się wydaje, nie wychodził z domu.
Za rok, być może, wyjadę z kraju.
Otrzymał wynagrodzenie, na które zasłużył, i od razu spłacił cały dług.
Będziesz oceniany za to, co powiesz, oraz za to, jak to powiesz.

15. Średnik

Średnik jest znakiem oddzielającym słabiej niż kropka, ale mocniej niż przecinek. Służy do oddzielania samodzielnych części wypowiedzi, np.

Dzień gasł, zapadał zmrok; z każdą minutą widoczność się pogarszała.

16. Wykrzyknik (znak wykrzyknienia)

16.1. Wykrzyknik stawiamy na końcu zdań rozkazujących lub mających taki charakter, np.

Siedź prosto! Nie garb się! Dość tego!

- 16.2. Wykrzyknik stawiamy po zdaniach wyrażających podziw, zdziwienie, gniew, np.
Cóż za piękny widok! Tak się nie robi!

17. Znak zapytania (pytajnik)

- 17.1. Znak zapytania stawiamy na końcu zdań pytających, np.
Kiedy wrócisz? Czy zjadłeś już obiad? Zalatwiłeś sprawę czy wróciłeś z niczym?
- 17.2. W zdaniach złożonych podrzędnie stawiamy pytajnik, jeśli zdaniem pytającym jest zdanie nadrzędne, np.
*Skąd wiesz, kiedy ona wróci? Dlaczego mi nie powiedziałaś, że spodziewamy się gości?, ale:
Zastanawiam się, skąd dowiedział się o całym zajściu. Zapytaj go, czy nie ma ochoty na długi spacer po plaży.*

18. Dwukropek

- 18.1. Dwukropek stawia się przed przytoczeniem czyjejs wypowiedzi, np.
Ojciec często marzył: „Bądź ostrożny”.
- 18.2. Dwukropek stosujemy, wyliczając coś, jeśli elementy wliczenia zostały wcześniej ogólnie określone, np.
Zwiedził wiele krajów europejskich: Niemcy, Holandię, Hiszpanię, Belgię.
- 18.3. Dwukropek stosujemy, jeśli przytaczamy wyrazy, które chcemy objaśnić, tytuły dzieł, różne zwroty i wyrażenia, pod warunkiem że użyliśmy do tego celu cudzysłowu lub kursywy, np.
*Wyraz: „promocja” kojarzy nam się dziś coraz częściej z niską ceną niż z przejściem do następnej klasy.
Powieść Henryka Sienkiewicza: „Potop” przeczytałem trzy razy.
Zwrot: pacta sunt servanda znaczy tyle co: umów należy dotrzymywać.*

19. Myślnik

- 19.1. Myślnika używamy do zaznaczenia domyślnego członu zdania, np.
Wiedza – to potęga. Ty pojedziesz samochodem, ja – rowerem.
- 19.2. W dialogach myślnikiem zaznaczany jest początek czyjejs wypowiedzi, np.
*– Jak się tu dostałeś?
– To moja słodka tajemnica.*
- 19.3. Myślnikiem wydzielamy wtrącone zdania i wyrażenia, np.
Ziemia – jak wam wiadomo – jest trzecią według oddalenia planetą od Słońca.
- 19.4. Myślnik stosujemy między liczbami oznaczającymi przybliżone wartości, np.
Na mecz przyszło 22–23 tysięcy widzów.

20. Nawias

Nawias składa się z dwóch części: otwierającej i zamykającej. Używa się go do ujmowania dodatkowych wyjaśnień lub wyrazów (zdań) mniej istotnych od reszty wypowiedzenia, np.

Od wczesnego średniowiecza w Europie (i w Polsce) rymarze wyrabiali pasy skórzane. Adam Mickiewicz (1798–1855) to wielki polski poeta.

21. Wielokropek

21.1. Wielokropek oznacza przerwanie toku wypowiedzi, np.

Jeśli jeszcze raz się tu pojawisz...

Ja wcale... wie pan, nie myślałem, że... – wydukał nieśmiało.

21.2. Wielokropek poprzedza słowa, których czytelnik się nie spodziewa, np.

Spodziewałem się najgorszego, a zza drzewa wylomil się... mały kotek.

22. Cudzysłów

22.1. Cudzysłów (podobnie jak nawias) składa się z części otwierającej i zamykającej. Używa się go przy przytaczaniu tytułów, cytatów itp., np.

Powiedziałem sobie: „Dość leniuchowania!”.

Ten artykuł przeczytałem w „Polityce”.

22.2. W cudzysłów należy ująć wyrazy, którym chcemy nadać przeciwne znaczenie, np.

Okazało się, że ten „prymus” miał gorsze oceny niż ja.

22.3. W cudzysłów ujmujemy wyrazy pochodzące z innego stylu językowego, np. potoczne, które znajdują się w tekście specjalistycznym, np.

W komputerowej sieci „wysiadły” wszystkie programy antywirusowe.